

## POLITIKE RODA I STAROSTI U „NEVIDLJIVOJ ŽENI I DRUGIM PRIČAMA“ SLAVENKE DRAKULIĆ

SANELA BAŠIĆ<sup>1</sup>

Odsjek za socijalni rad Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu,  
Bosna i Hercegovina

**Sažetak:** Rad analizira žensku perspektivu starenja kroz književno djelo Slavenke Drakulić, s fokusom na zbirku „Nevidljiva žena i druge priče“. Premda žene čine značajan dio populacije, često ostaju „vidljivo nevidljive“ zbog marginalizacije u političkom, ekonomskom i društvenom kontekstu. Ova nevidljivost posebno pogađa starije žene, koje se suočavaju s dvostrukom marginalizacijom na sjecištu roda i starosti. Kroz feminističku gerontološku perspektivu i analizu kulturnih reprezentacija starosti, rad istražuje kako društvene norme oblikuju identitet, društveni položaj i percepciju starijih žena. Analiza povezuje književni narativ s širim društvenim, kulturnim i ekonomskim okvirima te promišlja mogućnosti osnaživanja i veće društvene vidljivosti starijih žena, ističući potrebu za pravednijim i uključivijim društvom.

**Ključne riječi:** *starenje, feministička gerontologija, ageizam, kulturne reprezentacije starosti, žensko tijelo, Slavenka Drakulić*

**Abstract:** This paper examines the female perspective on ageing through the literary work of Slavenka Drakulić, with a particular focus on the collection *Invisible Woman and Other Stories*. Although women constitute a significant proportion of the population, they often remain “visibly invisible” due to marginalisation within political, economic, and social contexts. This invisibility is especially pronounced among older women, who experience double marginalisation at the intersection of gender and age. Drawing on a feminist gerontological perspective and an analysis of cultural representations of ageing, the paper explores how social norms shape the identity, social position, and perception of older women. The analysis links the literary narrative to broader social, cultural, and economic frameworks and reflects on possibilities for empowerment and increased social visibility of older women, highlighting the need for a more just and inclusive society.

**Keywords:** *ageing, feminist gerontology, ageism, cultural representations of ageing, the female body, Slavenka Drakulić.*

<sup>1</sup> Kontakt e-mail: [sanela.basic@fpn.unsa.ba](mailto:sanela.basic@fpn.unsa.ba)

## Uvod

Žensko iskustvo starosti u Bosni i Hercegovini i širem regionalnom kontekstu često ostaje marginalizirano, iako žene čine značajan dio starije populacije. Spisateljica Slavenka Drakulić (2020) problematizira ovu vidljivu nevidljivost žena, ukazujući na društvene i kulturne mehanizme koji ih marginaliziraju. Uprkos rastućoj literaturi o ženskim pravima i feminizmu, starije žene rijetko dobivaju znanstvenu pažnju, dok se njihovi specifični socijalni, kulturni i ekonomski uvjeti i životna iskustva zanemaruju.

Historijski, feministički pokret fokusirao se na afirmaciju mladih žena kroz snagu i asertivnost, dok su starije žene često ostajale izvan fokusa, marginalizirane i u društvu i unutar feminizma (Macdonald i Rich, 1983). Pretpostavka da problemi starijih žena reflektiraju iskustva mlađih zanemaruje specifične posljedice starenja u društvima koja glorificiraju mladost. Reference na starije žene u literaturi i socijalnim praksama često ih prikazuju isključivo kao objekte njege ili pasivne subjekte, dok njihova iskustva, strategije suočavanja i potencijali osnaživanja ostaju neistraženi.

Feministička perspektiva, naročito kroz okvir feminističke gerontologije, značajno je promijenila fokus sa mladih i srednjih žena na starije žene, prepoznajući ih kao samosvjesne subjekte sa specifičnim iskustvima i potrebama (Ray, 1996; Calasanti & Slevin, 2001). Ovaj pristup omogućava sagledavanje složenih intersekcija roda, starosti i društvenih očekivanja, naglašavajući kako kulturni i socijalni stereotipi oblikuju identitet, tijelo i društvenu vidljivost starijih žena. Danas feministička gerontologija koristi kritičke i interpretativne metode za razumijevanje marginalizacije, diskriminacije i nevidljivosti starijih žena, ali i za prepoznavanje njihovih kapaciteta za osnaživanje i aktivnu društvenu participaciju.

S druge strane, tekstova koji se bave ženama starije životne dobi u različitim društvenim ulogama – kao korisnicama usluga, pružateljicama njege ili stručnjakinjama – u domaćoj literaturi iz oblasti socijalnog rada i dalje je relativno malo.

Uprkos određenim inovacijama u pristupu, opći stav znanstvene zajednice prema starijim osobama i dalje se može opisati kao oblik zanemarivanja.

Ovaj rad pristupa temi starenja žena kroz književni narativ, integrirajući feminističku analizu s interdisciplinarnim teorijskim uvidima. Odabrane priče iz zbirke *Nevidljiva žena i druge priče* Slavenke Drakulić koriste se kao polazište za istraživanje načina na koji društvene norme, kulturni stereotipi i očekivanja oblikuju identitet, tijelo i društvenu vidljivost starijih žena. Književnost, promatrana kroz feminističku prizmu, omogućava sagledavanje različitih subjektivnosti i često zanemarenih iskustava, otkrivajući složene mehanizme marginalizacije, ali i potencijale osnaživanja. Analiza povezuje literarni prikaz sa strukturnim i kulturnim pritiscima, ukazujući na mogućnost književnosti da progovori o socijalnim nepravdama, osnažujući glasove starijih žena i promišljajući puteve ka pravednijem društvu.

Dodatno, inspiracija dolazi i od spoznaja Marthe Nussbaum (2012) o važnosti humanističkog obrazovanja za društvene znanosti, koje uključuje imaginativne, stvaralačke i kritičke dimenzije u procesu osnaživanja 'nevidljivih' glasova. Takvo obrazovanje omogućava dublje razumijevanje iskustava starijih žena, kritičku analizu društvenih struktura koje održavaju marginalizaciju te potiče konstrukciju novih narativa koji prkose dominantnim normama.

Iz perspektive socijalnog rada, ovakav pristup ne samo da pruža teorijske alate za analizu društvenih nepravdi, već i osnažuje profesionalce za djelovanje u zajednici kroz empatijske, participativne i transformativne prakse. Socijalni rad ovdje ima ključnu ulogu u prepoznavanju i zagovaranju prava starijih žena, stvaranju prostora za njihov glas i aktivnom uključivanju u procese donošenja odluka, povezujući teorijske uvide sa stvarnim promjenama u životima marginaliziranih pojedinaca i zajednica.

## **Teorijski okvir i metodološki pristup: ageizam, feministička gerontologija i sociokulturna reprezentacija starosti**

Analiza starenja žena u književnom stvaralaštvu Slavenke Drakulić zahtijeva multidisciplinarni pristup koji povezuje feminističku teoriju, gerontologiju, sociokulturne studije i kritičku analizu tijela. U nastavku se definiraju tri ključna koncepta: ageizam, feministička gerontologija i kulturna reprezentacija starosti, a zatim se u osnovnim crtama predstavlja biografija i književni opus Slavenke Drakulić.

Tema starenja žena u savremenom društvu dugo je bila marginalizirana u znanstvenim i kulturnim raspravama, iako žene čine značajan dio populacije starijih osoba. Tradicionalne perspektive socijalne politike i gerontologije često su zanemarivale specifična iskustva starijih žena, tretirajući starenje kao homogeni biološki proces, dok su rodne, kulturne i društvene dimenzije ostajale nedovoljno istražene (Ray, 1996; Calasanti, 1996, 1999; Calasanti & Bailey, 1991).

Koncept ageizma služi kao temelj za razumijevanje diskriminacije i marginalizacije starijih osoba na međunarodnom nivou. *Ageizam*, koji je prvi put definirao Robert Butler (1969), odnosi se na predrasude ili diskriminaciju na osnovu starosti, često manifestiranu kroz marginalizaciju mladih i starijih od srednje odraslih osoba. Prema Levy (2025), Butler je njegove učinke usporedio s rasizmom i klasnom diskriminacijom, ističući međusobne povezanosti s drugim oblicima društvenih nejednakosti (Levy, 2025). Palmore (1999, 2015) starije odrasle osobe prikazuje kao manjinsku grupu u društvu, napominjući da se starenje često percipira kao gubitak funkcionalnosti, što pojačava negativne stereotipe. Jezik igra ključnu ulogu u oblikovanju percepcije starenja, budući da termini poput „starac“ ili „starija osoba“ nose pejorativne konotacije (Nuessel, 1982, 1993).

Levy i Banaji (2002) naglašavaju internalizirani ageizam, gdje negativne poruke o starosti utječu na vlastitu percepciju i društvene interakcije tokom cijelog života. Ageizam je sveprisutan i može utjecati na sve starosne grupe, iako starije osobe bivaju najviše pogođene (Ayalon, 2014).

On djeluje na više nivoa – individualnom, interpersonalnom i institucionalnom – i obuhvata kognitivne, emocionalne i ponašajne dimenzije, uz međusobno pojačavajuća očekivanja i ponašanja (Iversen et al., 2009; Voss, Bodner & Rothermund, 2018). Ageizam predstavlja društveno i individualno konstruiran okvir koji oblikuje iskustva i kulturne reprezentacije starenja.

*Feministička gerontologija* nudi kritički okvir za analizu iskustava starijih žena kao društveno i kulturno konstruiranih fenomena (Ray, 1996; Calasanti & Slevin, 2001). Ovaj pristup omogućava sagledavanje starenja kroz prizmu roda, identiteta, socijalnih uloga i kulturnih normi, naglašavajući da iskustva starijih žena nisu univerzalna, već duboko oblikovana sociokulturnim i ekonomskim kontekstom.

U okviru ovog teorijskog pristupa, feministički autori ističu načine na koje se starije žene marginaliziraju kroz norme koje idealiziraju mladost, ljepotu i produktivnost. Ray (1996) ukazuje da strukturalni i kulturni pritisci presudno oblikuju iskustvo starenja, dok Calasanti (1996, 1999) te Calasanti & Bailey (1991) povezuju rod i dob u analizi društvene nevidljivosti starijih žena. Calasanti i Slevin (2001) dodatno uokviruju ove uvide naglašavajući kako isprepleteni strukturalni i kulturološki faktori oblikuju iskustvo starijih žena, čime pružaju snažnu teorijsku osnovu za analizu likova u djelu Slavenke Drakulić.

*Kulturne reprezentacije starosti* analiziraju se kroz književnost, medije i umjetnost, pri čemu se ispituje kako narativi oblikuju percepciju starijih žena i njihove društvene pozicije (Garner, 1999; Browne, 1998; McFadden, 2001). Garner (1999) i Browne (1998) pokazuju kako medijske i društvene reprezentacije reproduciraju stereotipe, dok McFadden (2001) ističe potencijal književnosti da otkrije unutarnje perspektive marginaliziranih žena. Calasanti i Slevin (2001) dodatno pokazuju kako strukturalni i kulturološki faktori oblikuju iskustvo starijih žena.

U *regionalnom kontekstu*, istraživanja starenja žena i dalje su ograničena, ali značajno doprinose razumijevanju načina na koji se socio – kulturni i rodni obrasci prelamaju u iskustvo starijih žena, osobito u Hrvatskoj. Studije objavljene u feminističkom časopisu *Treća* (2014) ukazuju na to da kulturne i društvene norme koje marginaliziraju starije žene imaju direktan utjecaj na interpretaciju Drakulićkinog stvaralaštva, s obzirom na njeno dugogodišnje životno i spisateljsko iskustvo koje djelomično proističe iz hrvatskog društvenog okvira. Radovi Željke Mudrovčić (1997), Marije Geiger Zeman i Zdenka Zemana (2019), te Marije Tomečak, Ane Štambuk i Silvie Rusac (2014) pružaju empirijske i teorijske uvide u specifične načine na koje se rod i dob prepliću u procesu starenja, naglašavajući kako se starije žene suočavaju s društveno nametnutim granicama vidljivosti, produktivnosti i poželjnosti.

Književno-kulturološki prilozi Karoline Hrge (2011) i Kornelije Kuvač-Levačić (2019) dodatno ilustriraju kako narativi žena reflektiraju konflikte između društvenih očekivanja i unutarnjeg identiteta, otkrivajući da se starije junakinje ne pojavljuju samo kao objekti ageizma, nego kao slojevite, samorefleksivne protagonistkinje koje preispituju vlastite biografije, rodne uloge i društvene pritiske. Regionalni kontekst također otkriva specifične oblike ageizma i marginalizacije kroz ograničen pristup socijalnim i zdravstvenim pravima, ekonomsku nesigurnost i socijalnu izolaciju, što predstavlja ključne faktore koji oblikuju životne narative Drakulićevih likova i drugih književnih junakinja starije dobi. Ti procesi potvrđuju ranije kulturološke uvide o tome da je iskustvo starosti uvijek uronjeno u šire obrasce kulturnih vrijednosti i normi (Woodwood & Shvartz, 1988; Wyatt-Browne & Rossen, 1993), čime se jasno pokazuje da narativi ženskog starenja nisu samo odraz individualnih sudbina, nego i važni indikatori strukturalnih mehanizama društvene nejednakosti.

Uspostavljanje poveznica između globalnih teorijskih uvida i regionalnih empirijskih nalaza omogućava cjelovitiju analizu starenja žena. Dok globalni pristupi u radovima navedenih autora i autorica pružaju teorijsku lupu za razumijevanje rodne i dobne nevidljivosti, regionalne perspektive nude kontekstualizirane primjere iz društvenog i kulturnog okruženja koje oblikuje Drakulićkine narative.

Na ovom mjestu slijedi nekoliko ključnih zapažanja o Slavenki Drakulić i njezinom književnom stvaralaštvu.

Slavenka Drakulić, rođena 1949. u Rijeci, jedna je od najpoznatijih hrvatskih spisateljica, čiji opus spaja političko, društveno i intimno iskustvo. Diplomirala je komparativnu književnost i sociologiju te se kroz karijeru bavila novinarstvom, esejistikom i književnom prozom. Njezina djela prevedena su na više od dvadeset jezika i tematiziraju feminizam, tijelo, starenje, identitet, postkomunističke transformacije, rat i traumatska iskustva, spajajući privatno i političko.

Iz njezina bogatog književnog opusa nužno je izdvojiti niz eseja, romana i zbirki priča koji svjedoče o kontinuiranom interesu Slavenke Drakulić za pitanja tijela, identiteta, roda, moći i društvene marginalizacije. Među njima se ističu *Smrtni grijesi feminizma* (1984), *Hologrami straha* (1987), *Mramorna koža* (1989), *How We Survived Communism and Even Laughed* (1992), *The Balkan Express* (1993), *Božanska glad* (1995), *Café Europa* (1996), *Oni ne bi ni mrava zgazili* (2003), *Frida ili o boli* (2007), *Optužena* (2012), *Dora i Minotaur: Moj život s Picassom* (2015), *Mileva Einstein, teorija tuge* (2016), *Rat je svugdje isti* (2022) i *O čemu ne govorimo* (2024).

U kontekstu feminističke gerontologije i analize kulturnih reprezentacija starosti posebno su relevantna djela u kojima Drakulić eksplicitno tematizira tijelo, starenje i društvenu nevidljivost žena. To su prije svega *Tijelo njezina tijela* (2006), zbirka eseja koja istražuje odnos prema ženskom tijelu i proces starenja, *Nevidljiva žena i druge priče* (2018), u kojoj kroz pripovijesti o starijim ženama razotkriva mehanizme društvene marginalizacije, te *O čemu ne govorimo* (2024), zbirka priča usmjerena na iskustva bolesti, smrti, gubitka i žalovanja.

Evidentno je da Drakulićkin opus omogućava promišljanje starosti i ženskog tijela kroz interdisciplinarnu perspektivu, povezujući kulturne, sociološke i feminističke teorije, što je posebno korisno za analizu narativa o starenju u suvremenoj literaturi regije i šire.

Predmet analize ovog rada bit će selektirane priče iz zbirke *Nevidljiva žena i druge priče* (2018), koje tematiziraju starenje i nevidljivost starijih žena, njihove društvene pozicije, rodne uloge i kulturne stereotipe. Ovaj teorijski okvir omogućuje analitičko čitanje djela Slavenke Drakulić, ne izolirano, već u dijalogu s međunarodnom literaturom o starenju i feminističkim teorijama, čime se osnažuje interpretacija iskustava starijih žena, njihovih identiteta, tijela i društvene vidljivosti

Istraživanje koristi *kvalitativnu narativnu analizu* (Riessman, 2008) kako bi se istražila iskustva starenja u zbirci *Nevidljiva žena i druge priče*. Fokus je na ženskim likovima i njihovim refleksijama o tijelu, identitetu i društvenoj vidljivosti. Odabrane priče analizirane su kroz feminističku i kulturno-sociološku prizmu, povezujući literarni prikaz s teorijskim konceptima ageizma, rodne marginalizacije i društvene nevidljivosti.

Analitički proces uključuje tri koraka:

- *Tematska identifikacija* – prepoznavanje ključnih motiva i simbola vezanih uz starenje, tijelo i društvenu ulogu žena.
- *Kontekstualna interpretacija* – povezivanje identificiranih tema s teorijskim i kulturnim okvirima.
- *Sintetska refleksija* – oblikovanje koherentnog prikaza kako Drakulićina proza reflektira i problematizira društvene norme i strukture moći.

## **Starost kao društvena i književna konstrukcija: „drugost“, nevidljivost, i subjektivnost žena**

### ***Nepouzdanost starenja: paradoks samopercepcije***

U gerontološkoj literaturi pravi se razlikovanje između starenja i starosti: starenje se odnosi na proces ili niz procesa koji nastaju kao posljedica dužeg životnog vijeka, protežući se izvan perioda reproduktivne sposobnosti. Suprotno narativima o starenju kao kontinuiranom procesu, starost se često prikazuje kao status ili društvena kategorija koja se pripisuje pojedincima u određenom trenutku života. Osnova za takve atribucije varira, ali obično uključuje fizičke znakove, osobine karaktera ili društvene pokazatelje, dok se u savremenom kontekstu koristi hronološka dob ili dob za odlazak u penziju (Higgs i Gilleard, 2015; Calasanti, 1996; Ray, 1996).

Procesi koji vode ka označavanju ljudi "starijima" razlikuju se od samih procesa starenja. Dok je starost društveno pripisana kategorija, starenje se može razumjeti kao složen i difuzan proces koji obuhvata fizičke, psihološke, socijalne i kulturne promjene koje redefiniraju mladost i vitalnost (Higgs i Gilleard, 2015; Calasanti & Slevin, 2001). Ovi procesi snažno utječu na samopercepciju i identitet starijih osoba: istraživanja pokazuju da slika o sebi ostaje relativno stabilna kroz vrijeme, uprkos promjenama koje starost donosi u fizičkom i društvenom smislu (Twigg, 2004; Calasanti & Bailey, 1991).

Pojedinci često ne osjećaju da su „stari“ u smislu osobnih karakteristika, već se i dalje doživljavaju kroz vlastiti identitet iz ranijih životnih faza. Odbijanje društvene etikete stvara raskorak između subjektivne slike o sebi i društvenih očekivanja, što vodi do osjećaja otuđenosti i nevidljivosti.

U narativnoj strukturi knjige *Nevidljiva žena i druge priče* Slavenke Drakulić procesi starenja prepliću se s atribucijama starosti, zajedno s normama i očekivanjima društva. Knjigu otvara istoimena priča koja istražuje napetost između unutrašnje percepcije vlastitoga tijela i vanjske realnosti.

Susret protagonistkinje s odrazom u ogledalu snažno dočarava osjećaj diskonekcije između unutrašnje slike o sebi i fizičkog odraza:

*„Nekidan sam u svojem stanu susrela nepoznatu osobu. Krenula sam van i zastala. Preda mnom je stajala sjedokosa žena plavih očiju. Gledala me je zapanjeno, ne trepćući. Strana žena, a ipak nekako poznata, oko nje sivkasta izmaglica. Učinilo mi se da sam vidjela duha. Nisam se odmah prepoznala. Prvo, moja kosa nije sijeda, pogledajte. Uredno je svaki mjesec bojim s L’Oreal svijetlo blond... Ustvari, prestrašila sam se toga lica. Razumijete, to lice bilo je izabrano kao u kakve starice. Kao da sam u ogledalu ugledala svoju stariju sestru, koja je mrtva već dobrih deset godina... Trebao mi je trenutak ili dva da se saberem i shvatim da ta žena koja je piljila u mene nije nikakva prikaza, već vlastiti odraz u ogledalu. A spoznaja da sam to zaista ja, još me više šokirala...”*  
(Drakulić, 2018: 9).

Ovaj fragment snažno dočarava osjećaj diskonekcije između unutrašnje slike o sebi i fizičkog odraza u ogledalu. Glavna junakinja ne vidi sebe kao ostarjelu – njezino unutrašnje ja ostalo je netaknuto protokom vremena – ali društveni znakovi starosti, poput sijede kose i bora, odjednom joj nameću novu identitetnu kategoriju. Ovaj moment suočavanja sa vlastitom “drugosti”, s kontradikcijom između očuvane unutrašnje percepcije i objektivne transformacije koja potvrđuje da je starost koja je do tada možda negirana postala stvarnost, izaziva stanje šoka i potvrđuje koncept *bodily alienation* ili tjelesnog otuđenja (Twigg, 2004; Twigg & Martin, 2015), u kojem vlastito tijelo nije više izvor identiteta nego stigme.

Simone de Beauvoir u knjizi *Starost* (1972) nudi egzistencijalističku i fenomenološku analizu starenja, istražujući kako ga društvo konstruira i kako ga pojedinci doživljavaju. Pojam „ageing as the unreliable other“ – starenje kao nepouzdan drugi – otkriva dvosmislenost ljudskog odnosa prema starosti: ona je neizbježan dio života, ali često je istisnuta iz individualne i društvene svijesti.

De Beauvoir crpi inspiraciju iz Sartreove ideje o „drugom“, prema kojoj se identitet pojedinca uvijek definira u odnosu na nekog drugog. Starost u tom smislu ostaje nešto što nikada nije „moje“ dok me ne zadesi, već pripada drugome – sve dok se ne postane vlastito iskustvo. Ovo stoga što ljudi obično grade svoj identitet na temelju sadašnje uloge u društvu i svojih mogućnosti, dok društveni diskurs o starosti često prikazuje osobu kao pasiviziranu, lišenu produktivnosti i odlučivanja. Zbog toga se starost teško integrira u subjektivni identitet: ona ostaje „drugi“ dok se ne doživi kroz vlastito tijelo i svakodnevne promjene.

Ovu dinamiku potvrđuje i istraživanje Ray (1996), koje ističe da starije osobe često ostaju marginalizirane u društvenim narativima, a vlastita samopercepcija sukobljava se s očekivanjima drugih. U Hrvatskoj, Kuvač-Levačić (2019) ukazuje da starije žene internaliziraju ove norme, dok lokalni medijski i kulturni diskursi rijetko afirmiraju pozitivne ili osnažujuće prikaze starenja. Time se stvara paradoks: svi znamo da ćemo ostarjeti, ali teško se identificiramo sa starošću dok je ne doživimo, jer se primarno doživljavamo kroz sadašnje mogućnosti i vlastitu agenciju. Čak i nakon što starenje postane stvarnost, mnogi i dalje osjećaju „mlado iznutra“, što pokazuje raskorak između društvenih predstava o starosti i unutrašnje percepcije.

Drugačijost starosti postavlja prepreke tijelu, koje je ključni posrednik kroz koji realiziramo životne planove i projekte. Starost postaje eksternalizirana – nešto što se, kako De Beauvoir kaže, „samo dogodi“ (1977:313), izvan naše volje ili kontrole. Protagonistkinja Drakulićkine priče to opisuje:

*„Nakon tog susreta, sva su mi ogledala postala prava mora. Uvijek iznova gledam u osobu koja stoji predi mnom. Pitam se kako je moguće da čovjek ne vidi, ne prepozna odmah svoj lik. Je li moguće da sebe vidim toliko drugačije? Istina, moj je pogled u pravcu te osobe obično letimičan, brz, usputan, površan, kao što gledamo prolaznike. Ali, zaboga, gotovo sam se sudarila sama sa sobom! Hodala sam ravno prema ženi koja mi se približavala, ne pokazujući namjeru da mi se makne s puta. Zastala sam na udaljenosti od nekoliko koraka i tek sam tada u toj ženi vidjela sebe. Onakvu kakvom me vide drugi. Kad me uopće vide...”*  
(Drakulić, 2018: 9).

Ovaj prizor snažno oslikava opisani paradoks starenja: unutrašnji, često stabilan osjećaj identiteta sudara se s iznenadnom materijalnošću tijela koje odjednom djeluje strano, gotovo otuđeno. Protagonistkinja sebe doživljava „iznutra“ kao poznatu i kontinuitetnu, dok joj ogledalo vraća sliku „drugosti“ – sliku kakvu prepoznaje društvo. Taj raskorak potvrđuje ključnu tezu studija o tijelu i starenju: starost, iako neizbježna, nije predvidljivo iskustvo; ona se stalno oblikuje kroz interakciju bioloških promjena, subjektivne percepcije i normativnih okvira društva (Twigg, 2004; De Beauvoir, 1970; Twigg & Martin, 2015; Kuvač-Levačić, 2019). U tom smislu, starost postaje „drugi“ – ne samo u društvenoj imaginaciji, nego i u vlastitom doživljaju tijela koje nas istovremeno nosi i izdaje, čineći iskustvo starenja duboko relacijskim, višeslojnim i često emocionalno zahtjevnim.

## ***Tijelo pod tuđim pogledom: rizik od objektivizacije i gubitka subjektivnosti***

Izvanjska perspektiva postaje ključna u razumijevanju starenja jer se naše samopoimanje ne oblikuje isključivo kroz subjektivno iskustvo, već i kroz način na koji nas drugi vide, procjenjuju i tretiraju. Starost, u tom smislu, postaje vidljiva i potvrđena tek kroz interakciju s drugima, kroz društveno posredovanu percepciju. Simone de Beauvoir (1972) ističe da tijelo ne stari kao rezultat svjesne namjere ili individualne agensnosti, već kroz „pogled drugoga“, kroz vanjsku percepciju koja mu nameće oznaku starosti. Ova napetost između unutrašnje i vanjske dimenzije starenja stvara kontinuiranu borbu između osjećaja vlastite vitalnosti i društvenih očekivanja, koja nas svrstavaju u kategoriju „starijih“ i često poriču našu individualnu vrijednost. Protagonistkinja *Nevidljive žene* opisuje taj proces kroz introspektivnu refleksiju:

*„Da, ljudi gledaju kroz mene. Ili, ako im se pogled zadrži na meni, osjetim njihovo sažaljenje, ponekad bih rekla i gađenje. Osjećam se sve više nevidljivom, kao da nestajem. Da, naravno da postojim, ali što to znači kad od drugih ne dobivam potvrdu svojeg postojanja? Kad se ponašaju kao da me ne vide.“* (Drakulić, 2018: 10).

Ovdje se jasno vidi da starost nije potpuno usvojeni identitet, već stalno pregovaranje između unutrašnje percepcije i vanjske atribucije. Twigg (2004) istražuje kako starije žene u društvima koja glorificiraju mladost doživljavaju marginalizaciju u javnom životu, pri čemu tijelo postaje glavni marker društvene razlike. Starije žensko tijelo ne odražava samo prolazak vremena, već postaje prostor društvene kontrole i moralne evaluacije. U društvima koja idealiziraju mladost i produktivnost, starost se tretira kao prijetnja normama ljepote i seksualnosti. Twigg uvodi pojam *embodied age* – starenje kao tjelesno iskustvo koje je u cijelosti utkano u društvene i rodne kontekste (Twigg, 2004).

Žensko tijelo u starosti, već oblikovano rodним normama, postaje dvostruko obilježeno: gubi društvenu vidljivost i funkcionalnost unutar dominantnih estetskih i ekonomskih kodova. Ova dvostruka marginalizacija vodi procesu „brisanja tijela“, u kojem starije žene prestaju biti prepoznate kao rodna, seksualna i socijalno relevantna bića. Drakulić ilustrira ovu dinamiku kroz introspektivne refleksije protagonistkinje:

*„Čini mi se da otkrivam novu dimenziju postojanja. Istovremeno postojim i ne postojim jer sve više... blijedim... Ljudi se drugačije odnose prema tebi, a ti se, kao nevidljiva žena, trebaš tome prilagoditi... Trebalo mi je dosta vremena da primijetim kako nestajem, vidjela sam to najprije u očima drugih. Svjesna sam promjene, ali ipak sam i dalje vidljiva i stvarna, živa osoba, iako sam ostarjela.“*  
(Drakulić, 2018: 11).

Ovaj opis naglašava raskorak između subjektivne percepcije i društvenih očekivanja, potvrđujući De Beauvoirin koncept „nepouzdanog drugog“ – starosti koja se uspostavlja u interakciji s društvenim normama i vlastitim tijelom.

Feminističke teorije tijela dodatno produbljuju ovu analizu. Lennon i Fischer (2024) naglašavaju da žensko tijelo postaje poprište sukoba između društvenih normi i individualnog identiteta. Dok mlado tijelo podliježe *male gaze* (muškom pogledu) i seksualizaciji, starije žensko tijelo biva sustavno izostavljeno iz vizualne reprezentacije. Twigg (2004) opisuje „paradoks ženskog starenja“ – žena ostaje vidljiva dok tijelo zadovoljava norme mladosti i privlačnosti, a nestaje čim ih prestane utjelovljivati. Nevidljivost starijih žena nije prirodna, već društveno proizvedena.

Drakulić prikazuje kako muški pogled doprinosi nestajanju ženske subjektivnosti kroz koncept hronike nestajanja:

*„Prvi simptomi nevidljivosti počinju u krevetu, ne na ulici. U bračnom krevetu. Moj muž i moja nevidljivost usko su povezani... Kasnije, u spavaćoj sobi, dok sam se svlačila, rekao mi je da sam debela... i učinilo mu se nepoznatim... Odbačenom, eto kako sam se tog trenutka osjećala.“* (Drakulić, 2018: 11).

Ovo iskustvo pokazuje kako klasični *male gaze* ne djeluje samo kroz kontrolu i seksualizaciju mladog tijela, već i kroz odbacivanje i zanemarivanje starijih žena. Pogled muža koji prvi put vidi njezino tijelo kao strano / tuđe, simbolizira društvenu i intimnu dinamiku nevidljivosti, gdje žena prestaje biti subjekt želje i postaje odsutna figura, što produbljuje osjećaj gubitka identiteta i društvene relevantnosti. Emocionalni i psihološki aspekti starenja dodatno se produbljuju kroz Drakulićkine pripovijesti. U priči *Nedjelja je tiha i siva*, kćerka protagonistkinje opisuje trenutak kada promatra majku:

*„Stajala je pognute glave... Mama, jesi li to ti? Tko je ta gola žena u mojoj tuš kabini?... Shvatila sam da je starost zarazna.“* (Drakulić, 2018: 37).

Ovaj trenutak u kojem kćerka prepoznaje sebe u svojoj majci simbolizira projiciranje vlastite budućnosti kroz tijelo majke i otvara strah od gubitka vitalnosti i autonomije. Feminističke perspektive, uključujući Lennon i Fischer (2024), stavljaju tijelo u središte analize, pokazujući kako je marginalizacija starijeg tijela rezultat složene interakcije društvenih normi ljepote, mladosti i produktivnosti.

Starenje tijela, podložno objektifikaciji i marginalizaciji, postaje prijetnja identitetu i društvenim ulogama koje žena ima. Drakulićkina književnost pokazuje da starenje nije samo fizička neminovnost, već društveno i emocionalno iskustvo – prostor u kojem se preispituju norme koje marginaliziraju starije žene i njihova tijela. Kćerka u priči prepoznaje promjenu majčinog tijela kao vlastitu budućnost, otvarajući potencijalni prostor za kritičku reinterpretaciju starosti i ženskog tijela izvan stereotipnih narativa.

Međutim, ona ostaje zarobljena u narativu objektivizacije, jer strah od prijenosa starosti odražava i strah od gubitka autonomije, identiteta i vitalnosti.

### ***Dostojanstvo pod pritiskom: tijelo, sram i gubitak autonomije***

Slavenka Drakulić u svojim djelima često tematizira tijelo kao poprište sukoba između osobnog identiteta i društvenih normi, pokazujući kako starost i tjelesna promjena nisu samo biološki procesi, već i snažno društveno i kulturno konstruirani fenomeni. Tijelo u njezinim tekstovima postaje mjesto gdje se isprepliću privatna iskustva i širi društveni kontekst, pri čemu promjene koje dolaze s godinama najintenzivnije pogađaju žene, jer su društvene norme ljepote, mladosti i produktivnosti duboko internalizirane (Twigg, 2004; Young, 2005).

U priči *Kratka zimska šetnja*, Drakulić tematizira tjelesnu ranjivost i sram u starosti kroz prizmu gubitka kontrole nad vlastitim tijelom. Protagonistkinja, starija žena, suočava se s problemom inkontinencije, što postaje povod za dublje preispitivanje vlastite autonomije i dostojanstva:

*“Tekućina koja se slijevala niz noge bila je isprva ugodno topla. Stajala je pred izlogom znajući da nitko od prolaznika neće obratiti pažnju na ženu u godinama koja se na trenutak zaustavila pred dućanom, možda pokušavajući se sjetiti što sve treba kupiti. Nije izdržala i mlaz je tekao i tekao, iako baš zbog toga pazi da ne pije prije izlaska iz kuće... Ništa u tome nije bilo toliko porazno koliko činjenica da joj je mjehur popustio nadomak kuće, na možda pedeset koraka od ulaznih vrata” (Drakulić, 2018: 117).*

Ovdje tijelo, koje je kroz život bilo sredstvo autonomije i identiteta, postaje izvor nelagode, ranjivosti i srama. Feminističke i gerontološke analize pokazuju da je osjećaj srama duboko povezan s internaliziranim društvenim normama urednosti, funkcionalnosti i samokontrole (Young, 2005; Twigg, 2004).

Tijelo žene, koje je kroz život oblikovano prema društvenim očekivanjima, u starosti postaje „problematično“ jer više ne može ispuniti standarde produktivnosti, estetike i samostalnosti. Za razliku od mladih ženskih tijela koja su predmet divljenja i žudnje, starija ženska tijela treba sakriti. Twigg (2004) ovaj fenomen opisuje kao *moralnu tjelesnost* – proizvedeni osjećaj srama koji nastaje gubitkom kontrole nad tijelom, a koji je posebno snažan kod žena koje su internalizirale norme urednosti i samokontrole kroz čitav život. Iris Marion Young (2005) u eseju *Throwing Like a Girl* pokazuje kako proces socijalizacije uči žene da se postepeno distanciraju od vlastitog tijela, doživljavajući ga kao „problematično“ ili nedovoljno vrijedno čim ne ispunjava nametnute kulturne standarde i očekivanja.

Protagonistkinja priče ne doživljava inkontinenciju samo kao medicinski problem, već kao gubitak dostojanstva i autonomije:

*“Dok je zastala pred izlogom, a topla tekućina curila iz nje, bila je potpuno svjesna da njezina volja ne znači ništa. Od sada će živjeti u neizvjesnosti. Koji dio tijela je sljedeći na redu? ‘Imate zdravo srce’, rekao joj je nedavno liječnik. Sada to zvuči kao osuda na dugotrajna poniženja. Već sutra morat će otići u apoteku po pelene za inkontinenciju... Apotekarici će se obratiti ispod glasa, da drugi ne čuju. Ona će joj sa razumijevanjem paket staviti u neprozirnu vrećicu, pa će se vratiti kući... Svakog dana bit će sve nesigurnija. Možda uskoro neće željeti izaći iz kuće. Može li se uopće pouzdati da će biti dovoljno prisutna duhom da odluči kada joj je svega dosta? Je li i ovo već previše – pomislila je, gledajući balkon s mokrim cipelama.”* (Drakulić, 2018: 122).

U ovom se prizoru prepliću tri ključna aspekta iskustva starenja: tjelesna ranjivost, sram i postepeni gubitak autonomije. Starenjem ne gubimo autonomiju samo zbog fizičkih promjena, nego i zbog društvenih ograničenja koja nameću tišinu oko starosti, bolesti i smrti, čineći ove teme gotovo nelegitimnima za javni govor. Svijest o vlastitim ograničenjima, u kombinaciji s pritiskom društvenog pogleda, tjera protagonistkinju da prikriva svoje potrebe i poteškoće.

Time se produbljuje osjećaj izolacije i nesigurnosti, dok se starost sve više doživljava kao stanje u kojem tijelo postaje i intimna i javna prepreka. Simbolika izloga pojačava ovaj introspektivni trenutak – odraz u staklu podsjeća protagonistkinju na promjene koje ne može izbjeći.

Ovaj uvid korespondira s tezama Lennona i Fischera (2024), koji u feminističkim teorijama tijela naglašavaju da se subjektivnost žene oblikuje kroz društvene norme vezane uz mladost, vitalnost i produktivnost, ali i vlastiti odnos prema tijelu. U tom smislu, tijelo postaje simbol statusa, relevantnosti i društvene vidljivosti – kriterij prema kojem se određuje koliko je žena „prisutna“ ili „nevidljiva“ u javnom prostoru.

Gerontološki pogled dodatno ističe kako gubitak autonomije u starosti često vodi do osjećaja „socijalne smrti“ – stanja u kojem društvo marginalizira starije osobe, a tijelo postaje primarni znak neproduktivnosti i nevidljivosti (Fischer i Dolezal, 2018; Twigg, 2004). U globalnom kontekstu, Merodio i sur. (2024) i Gilleard i Higgs (2010) naglašavaju da starije žene češće doživljavaju marginalizaciju, stigmatizaciju i emocionalnu izolaciju, što se očituje kroz ograničenu vidljivost u javnom prostoru i u institucionalnim politikama. U regionalnom kontekstu, spomenuta istraživanja Kuvač-Levačić (2019) i Tomečak i sur. (2014) pokazuju da starije žene u Hrvatskoj doživljavaju nevidljivost, socijalnu izolaciju i gubitak autonomije, dok institucije često nisu senzibilizirane za emocionalne i socijalne aspekte starenja.

Drakulićkina priča ilustrira kako starenje tijela nije samo fizički proces, već i emocionalno i društveno iskustvo, koje uključuje stalno pregovaranje između unutrašnje percepcije i vanjske atribucije. Tijelo se u ovom procesu transformira u mjesto sukoba: između očekivanja društva, unutrašnjih osjećaja i stvarne sposobnosti kontrole. Kroz introspektivne opise i narativnu strukturu, Drakulić otvara pitanje kako žene percipiraju svoje tijelo u cjeloživotnom ciklusu, bore se s osjećajem srama i gubitkom autonomije, te kako se taj proces odražava na njihov identitet i osjećaj vlastitog dostojanstva. Priča ne nudi jednostavne odgovore, ali jasno ukazuje na složenost starenja – kombinaciju fizičkih, psiholoških i društvenih procesa koji redefiniraju žensko dostojanstvo i identitet.

## **Emancipatorne strategije: socijalni rad, gerontološki pristup i interseksijska perspektiva starosti**

Socijalni rad definira se kao profesija i akademska disciplina posvećena promicanju ljudskih prava, socijalne pravde i dobrobiti pojedinaca, grupa i zajednica (IFSW, 2014). Temeljni cilj socijalnog rada je podržati ljude u ostvarivanju njihovih prava, osnažiti ih da sudjeluju u društvu te smanjiti marginalizaciju i socijalnu nepravdu. U tom kontekstu, starost se ne smije promatrati isključivo kroz prizmu potrebe za njegom i skrbi, već kao *interseksijska kategorija* koja obuhvaća dimenzije roda, dobi, socijalnog statusa, tjelesnosti i kulturnih očekivanja.

Starije žene često se susreću s dvostrukom marginalizacijom – zbog roda i starosne dobi – što zahtijeva da socijalni rad aktivno promiče njihov glas i participaciju u donošenju odluka, javnim politikama i lokalnim inicijativama. Obrazovanje socijalnih radnika mora uključivati feminističke i interseksijske perspektive, kako bi se razvile strategije osnaživanja starijih žena koje prepoznaju njihove kompetencije, iskustvo i pravo na participaciju. To uključuje:

- Promoviranje participativnih modela rada, u kojima starije žene aktivno sudjeluju u kreiranju programa i donošenju odluka koje ih se tiču;
- Kreiranje politika i inicijativa koje starije žene prepoznaju kao akterke promjena, a ne samo kao korisnice socijalnih usluga;
- Razvijanje edukacijskih i senzibilizirajućih programa koji razbijaju stereotipe o starosti i rodnoj marginalizaciji te integriraju emocionalne i tjelesne dimenzije starenja.

Twigg (2004) upozorava da su unutar socijalne politike i socijalnog rada starije žene često „objekti skrbi, a ne subjekti prava“, što perpetuira ideju pasivnosti. Feministička gerontologija zagovara pomak od skrbi ka osnaživanju, prepoznajući starije žene kao subjekte s iskustvom, glasom i sposobnošću za aktivno sudjelovanje.

Socijalni rad, u tom smislu, treba razvijati praksu koja prepoznaje tijelo ne samo kao biološki entitet, već i kao društveni prostor u kojem se oblikuju iskustva moći, ranjivosti i otpora. Implikacije za praksu gerontološkog socijalnog rada u zajednici proizlaze iz potrebe da se starije osobe, a posebno starije žene, prepoznaju kao aktivne akterke društvenog života, a ne isključivo kao korisnice skrbi.

Istraživanja naglašavaju da participativni pristupi, u kojima starije osobe sudjeluju u planiranju, donošenju odluka i razvoju lokalnih inicijativa, doprinose jačanju osjećaja autonomije, društvene vrijednosti i pripadnosti zajednici (Walker, 2007; Phillipson, 2013). Takvi pristupi direktno odgovaraju na iskustva društvene nevidljivosti i marginalizacije koja Drakulić literarno artikulira kroz likove starijih žena.

Gerontološki socijalni rad u zajednici ima ključnu ulogu i u prevenciji socijalne izolacije, stvarajući prostore za međusobnu interakciju, međugeneracijsku povezanost i socijalnu integraciju starijih osoba. Zajednica se pritom oblikuje kao mjesto smanjenja strukturalnih i simboličkih barijera koje starije žene isključuju iz javnog života, čime se ublažavaju osjećaji usamljenosti, otuđenosti i gubitka društvene relevantnosti (Scharf & Keating, 2012; Victor et al., 2005).

Posebno važan segment prakse predstavlja primjena narativnih i participativnih metoda, koje omogućavaju starijim osobama da artikuliraju vlastita iskustva starenja, bolesti, gubitka i tjelesnih promjena. Kroz narativni rad jača se osjećaj identiteta i subjektivne vrijednosti, dok se istovremeno stvara prostor za preispitivanje dominantnih kulturnih narativa o starosti (McAdams, 2001; Riessman, 2008; Ray, 2000).

Konačno, holistički pristup u gerontološkom socijalnom radu podrazumijeva razumijevanje starenja kao procesa koji uključuje isprepletene tjelesne, emocionalne i društvene dimenzije. Feministički uvidi u odnos tijela, roda i starosti ukazuju na potrebu prakse koja poštuje subjektivno iskustvo tijela, prepoznaje rodno specifične oblike ranjivosti i aktivno radi na smanjenju nevidljivosti starijih žena u zajednici (Twigg, 2004; Calasanti & Slevin, 2001).

Na taj način, socijalni rad u zajednici postaje prostor ne samo podrške, nego i društvene transformacije.

Gerontološki socijalni rad u zajednici pruža konkretne strategije za prevazilaženje iskustava tjelesne ranjivosti, društvene nevidljivosti i gubitka autonomije, koja su istaknuta u analiziranim narativima, kroz poticanje socijalne participacije, međugeneracijske povezanosti i aktivnog uključivanja starijih osoba u svakodnevni život. Globalno iskustvo pokazuje da participativni gerontološki programi u skandinavskim zemljama, Kanadi i Australiji osnažuju starije osobe kroz aktivno uključivanje u lokalne politike i društvene projekte (Viole at al., 2025).

Regionalno, inicijative u Hrvatskoj i BiH, poput lokalnih centara za starije osobe i gerontoloških klubova, pokazuju da zajednički pristupi mogu smanjiti socijalnu izolaciju i osnažiti starije žene, promovirajući njihovo dostojanstvo i vidljivost.

## **Zaključak**

Analiza prikaza starosti i ženskog tijela u starosti pokazuje da starost nije puki biološki proces, već složena kulturna i društvena konstrukcija koja se ispisuje na tijelu žene. Tijelo starijih žena postaje prostor sukoba između individualnog identiteta i društvenih normi koje definiraju šta znači „biti žena“. Nevidljivost, gubitak autonomije i marginalizacija reflektiraju dublje mehanizme moći i rodne hijerarhije, istovremeno oblikujući subjektivno iskustvo starenja i društvenu percepciju starijih žena.

Kroz književni izraz Slavenke Drakulić i teorijski okvir feminističke gerontologije, jasno se razotkriva kako starije žene sustavno bivaju izostavljene iz javne vidljivosti i društvenog diskursa. Ovaj proces marginalizacije produbljuje osjećaj pasivnosti, neprepoznatljivosti i otuđenja, naglašavajući hitnu potrebu za kritičkim preispitivanjem društvenih normi i praksama koje afirmiraju subjektivnost i dostojanstvo starijih žena.

Integracija književnog narativa, feminističke teorije i socijalnog rada otvara prostor za emancipatorne prakse koje ne negiraju starost, već je prepoznaju kao punopravnu fazu života – ispunjenu iskustvom, kompetencijama i potencijalom za aktivno sudjelovanje u društvu. Takav pristup omogućava redefiniciju starosti, transformira percepciju starijih žena u društvu i pruža temelje za inkluzivne, pravedne i osnažujuće strategije socijalnog djelovanja, čime starost postaje prostor vidljivosti, društvene vrijednosti i aktivnog života.

### Literatura:

- o Ayalon, L. (2004). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. Cambridge, MA: MIT Press.
- o Beauvoir, S. de. (1972). *The Coming of Age*. London: André Deutsch Ltd and George Weidenfeld and Nicolson Ltd.
- o Browne, J. (1998). Representing aging in media: Gendered constructions of later life. *Journal of Aging Studies*, 12 (2), 143–159.
- o Buffel, T., Handler, S., & Phillipson, C. (2018). *Age-friendly cities and communities: A global perspective*. Policy Press.
- o Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9 (4), 243–246.
- o Calasanti, T. (1996). Gender and aging: Masculinity, femininity, and the life course. *Journal of Aging Studies*, 10(1), 63–80.
- o Calasanti, T. (1999). *Gendered ageism: Feminist theory and research*. London: Routledge.
- o Calasanti, T. M., & Slevin, K. F. (2001). *Gender, social inequalities, and aging*. AltaMira Press.
- o Calasanti, T., & Bailey, T. (1991). Toward a feminist gerontology: Women and aging. *Journal of Aging Studies*, 5 (2), 151–167.
- o Calasanti, T., & Slevin, K. F. (2001). *Gender, social inequalities, and aging*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- o Drakulić, S. (1989). *Mramorna koža*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- o Drakulić, S. (1993). *The Balkan Express*. New York: W.W. Norton.

- o Drakulić, S. (1995). *Božanska glad*. Zagreb: Durieux.
- o Drakulić, S. (1996). *Cafe Europa*. London: Abacus.
- o Drakulić, S. (1984). *Smrtni grijesi feminizma*. Zagreb: Znanje, Zagreb.
- o Drakulić, S. (1987). *Hologrami straha*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- o Drakulić, S. (1992). *How We Survived Communism and Even Laughed*. London: Pandora.
- o Drakulić, S. (2003). *Oni ne bi ni mrava zgazili*. Split: Kultura & Rasvjeta.
- o Drakulić, S. (2006). *Tijelo njenog tijela*. Zagreb: Jutarnji list.
- o Drakulić, S. (2007). *Frida ili o boli*. Zagreb: Profil.
- o Drakulić, S. (2012). *Optužena*. Zagreb: V.B.Z.
- o Drakulić, S. (2015). *Dora i Minotaur: Moj život s Picassom*. Zaprešić: Fraktura, Zaprešić,
- o Drakulić, S. (2016). *Mileva Einstein, teorija tuge*. Zaprešić: Fraktura.
- o Drakulić, S. (2018). *Nevidljiva žena i druge priče*. Zagreb: Fraktura.
- o Drakulić, S. (2020). Conquering the space of freedom: a never-ending story?. U: *Women in the Western Balkans: Rights and Fights*. Heinrich-Böll-Stiftung, (8), str. 34-37.
- o Drakulić, S. (2020). Conquering the space of freedom: A never-ending story? In *Women in the Western Balkans: Rights and Fights*, 8, 34-37. Heinrich-Böll-Stiftung.
- o Drakulić, S. (2022). *Rat je svugdje isti*. Zagreb: Fraktura,
- o Drakulić, S. (2024). *O čemu ne govorimo*. Zagreb: Fraktura.
- o Fischer, C., Dolezal, L. (ur.) (2018). *New Feminist Perspectives on Embodiment*. London, New York: Springer Verlag.
- o Garner, S. (1999). *Cultural representations of aging: The construction of old age in literature and media*. London: Macmillan.
- o Geiger Zeman, M., Zeman, Z. (2019). *Starenje i rod: Socijalni položaj starijih žena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- o Gilleard, C., Higgs, P. (2010). Ageing without agency: Theorizing the fourth age. *Ageing and mental health*, 14 (2), 121-128.

- o Higgs, P., & Gilleard, C. (2015). Key social and cultural drivers of changes affecting trends in attitudes and behavior throughout the ageing process, and what they mean for policymaking. *Foresight, Government Office for Science*.
- o Hrga, K. (2011). *Žensko tijelo i identitet u suvremenoj hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Disput.
- o International Federation of Social Workers. (2014). *Global definition of social work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- o Iversen, T. N., Larsen, L., & Solem, P. E. (2009). A multidimensional perspective on ageism: Individual, interpersonal, and institutional levels. *Journal of Social Issues*, 65(1), 35–56.
- o Ivry, J. (1995). Aging in Place: The Role of Geriatric Social Work. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 76(2), 76–85. <https://doi.org/10.1177/104438949507600202>
- o Kuvač-Levačić, K. (2019). *Narativi žena i starost u hrvatskoj prozi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- o Lennon, K., Fischer, C. (2024). Feminist perspectives on the body. *The Stanford encyclopedia of philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/feminist-body/>
- o Levy, B. R. (2015). Combating Ageism with Science: Robert Butler's Shaping of the National Institute on Ageing. *The Gerontologist*, 65 (2), gnae167, <https://doi.org/10.1093/geront/gnae167>
- o Levy, B.R., Banaji, M.R. (2002). Implicit Ageism. U: Nelson, T. D. (ur.). *Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons*. Cambridge, MA: The MIT Press., 49–75.
- o Macdonald, B., Rich, C. (1983). *Look me in the eye: Old women, aging, and ageism*. Spinsters Ink.
- o Martison, M., Berridge, C. (2015). Successful Ageing and Its Discontents: A Systematic review of the Social Gerontology Literature. *The Gerontologist*, 55 819; 58 – 69. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu037>

- o McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100–122. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100>
- o McFadden, S. H. (2001). *Literature and aging: Narratives of old women*. New York: Routledge.
- o Merodio, G., Martínez Ortiz de Zárate, A., Zhu, . F., & Morentin-Encina, J. (2024). The Impact of Gendered Ageism and Related Intersectional Inequalities on the Health and Well-being of Older Women. *Research on Ageing and Social Policy*, 12(2), 146–165. <https://doi.org/10.17583/rasp.15017>
- o Minkler, R. S. (1985). Feminization of poverty and older women. *Gerontologist*, 25 (4), 351–357. DOI: [10.1093/geront/25.4.351](https://doi.org/10.1093/geront/25.4.351)
- o Mudrovčić, Ž. (1997). *Rod, starost i marginalizacija*. Zagreb: Fakultet političkih nauka.
- o Nuessel, F. (1982). The Language of Ageism. *The Gerontologist*, 22, 273–276.
- o Nuessel, F. (1993). Metaphors of Aging. *Semiotica* 97, 177–188
- o Nussbaum, M. C. (2012). *Ne profitu – Zašto demokracija traži humanitiku*. Zagreb: AGM.
- o Palmore, E. (199). *Ageism. Positive and Negative*. New York: Springer.
- o Palmore, E. (2015). Ageism Comes of Age, *The Journals of Gerontology: Series B*, 70 (6), 873–875, <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv079>
- o Phillipson, C. (2013). *Ageing*. Polity Press.
- o Ray, R. (1996). *Feminist gerontology: Gendered dimensions of aging*. New York: Springer.
- o Ray, R. E. (2000). *Beyond nostalgia: Aging and life-story writing*. University of Virginia Press.
- o Riessman, C. K. (2005) Narrative Analysis. In: *Narrative, Memory & Everyday Life*. Huddersfield: University of Huddersfield, 1-7. [https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4920/2/Chapter\\_1\\_-\\_Catherine\\_Kohler\\_Riessman.pdf](https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/4920/2/Chapter_1_-_Catherine_Kohler_Riessman.pdf)

- o Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage.
- o Scharf, T., & Keating, N. (2012). *From exclusion to inclusion in old age: A global challenge*. Policy Press.
- o Tomeček, M., Rusac, S., Štambuk, A. (2014). Promišljanje starenja i starosti – predrasude, mitovi i novi pogledi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 1, 36-53.
- o Treća: Časopis za feminističku teoriju i prakse. (2014). Br. 1-2, vol. XVI. Zagreb: Centar za ženske studije.
- o Twigg, J. (2004). *The body, gender, and age: Feminist insights into social gerontology*. *Journal of Aging Studies*, 18 (3), 59-73.
- o Twigg, J., Martin, W. (2014). The Challenge of Cultural Gerontology, *The Gerontologist*, 55 (3), DOI:[10.1093/geront/gnu061](https://doi.org/10.1093/geront/gnu061)
- o Victor, C. R., Scambler, S. J., Bowling, A., & Bond, J. (2005). The prevalence of, and risk factors for, loneliness in later life: A survey of older people in Great Britain. *Ageing & Society*, 25(3), 357-375. <https://doi.org/10.1017/S0144686X04003332>
- o Voie, KS., Wiles, J., Blix, BH., Kristiansen, M., Helgesen, AK., Mæhre, KS. (2025). Older people enacting resilience in stories about living alone and receiving home care. *Ageing and Society*, 45(4):776-795. doi:10.1017/S0144686X23000880
- o Voss, P., Bodner, E., & Rothermund, K. (2018). Age stereotypes and ageism: Cognitive, emotional, and behavioral pathways. *Frontiers in Psychology*, 9, 265. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00265>
- o Walker, A. (2007). Why involve older people in research? *Age and Ageing*, 36(5), 481-483. <https://doi.org/10.1093/ageing/afm100>
- o Woodward, H., Shvartz, D. (1988). *Social gerontology: Age, society, and policy*. New York: Harper & Row.
- o Wyatt-Browne, A., Rossen, P. (ur) (1993). *Aging and gender in literature: studies in creativity*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- o Young, I. M. (2005). *Throwing like a girl and other essays in feminist philosophy and social theory*. Bloomington, IN: Indiana University Press.